

1. Sosiologiselle alkoholitutkimukselle on Suomessa perinteisesti ollut ominaista tiivis kytkeä sekä kansainväliseen alkoholipoliittiseen keskusteluun että suomalaiseen yliopistososiologiaan.

Viime vuosikymmenellä kansainvälisessä alkoholitutkimuksessa on ollut valalla kolme erilaista ja keskenään poleemisessa suhteessa olevaa paradigmaa. Kullakin niistä on ollut melko yksiselitteinen alkoholipoliittinen viesti kerrottavanaan. Ensinnäkin kliininen tutkimusperinne alkoholismien sairauksikäsitteineen on korostanut terapian merkitystä vastauksena koko yhteiskunnalliseen alkoholiongelmaan. Toiseksi sosiokulttuurinen lähestymistapa on painottanut normatiivisen integraation merkitystä alkoholihaittojen ehkäisyssä. Kolmanneksi viime vuosikymmenellä on ehkä eniten keskustelua käyty ns. jakautumateoriasta, jonka taustalla on klassinen epidemiologinen perinne. Jakautumateoriaksi sanotaan käsitystä, jonka mukaan alkoholin kulutuksen jakautuma väestön keskuudessa on ainakin sen verran vakio, että kulutuksen keskitason kohotessa aina myös suurkuluttajien määrä ja kulutustaso kas-

vavat. Tästä puolestaan aiheutuu jakautumateoreettikkojen mukaan kasvava määrä alkoholihaittoja. Keskeinen alkoholipoliittinen muuttuja on siis alkoholin kokonaiskulutus väestön keskuudessa. Jakautumateoreettiset keskustelut ovat asettaneet omallekin tutkimukselleni alkoholipoliittisen taustan, käsittelee se alkoholin kokonaiskulutuksen määräytymistä.

Siitä huolimatta, että suomalainen alkoholisosiologia on tiiviisti seurannut näiden paradigmojen puitteissa ja niiden välillä käytyä keskustelua, mitään niistä ei meillä ole omaksuttu sellaisenaan. Kun nämä paradigmat kukin omalla tavallaan tähtäävät yleisiin kausaalisuuksiin alkoholipolitiikan, alkoholin kulutuksen ja alkoholihaittojen välillä, suomalaisessa tutkimuksessa pääpaino on 1970-luvulla ollut näiden tekijöiden kokonaisuuteen kunnallisten historiallisten kytkeiden osoittamisessa. On oltu kiinnostuneita alkoholin kulutuksen historiallisten vaihtelujen selittämisestä, kuten omassa tutkimuksessani. On selvitetty, millä tavoin alkoholihaitat ovat kulttuurisesti määräytyviä ja missä määrin niihin on vaikut-

Pekka Sulkusen väitöskirja *Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen* oli julkisesti tarkastettavana 17. 10. 1980 Helsingin yliopistossa.

Väitöskirja koostuu kolmesta erillisestä tutkimuksesta ja niiden yhteenvedosta. Ensimmäinen tutkimus käsittelee kansainvälistä kulutustasoa ja juomatapoja, toinen alkoholijuomien tuotantoa ja saatavuutta EEC-maissa ja kolmas alkoholin käyttötapojen muuttumista Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Viimeksi mainittu tutkimus on tullut tunnetuksi *Märkä sukupolvi* -nimisenä.

Näihin Sulkusen tutkimuksiin perustuvat seuraavat lehdessämme aiemmin julkaistut artikkelit:

Tilastollinen katsaus alkoholijuomien tuotantoon ja kulutukseen. Kehitys maailmassa ja Euroopassa 1960–1972. *Alkoholipolitiikka* 42 (2): 70–77, 1977

Saatavuus ja alkoholipolitiikka EEC-maissa I–II. *Alkoholipolitiikka* 42 (4&5): 190–202 & 241–249, 1977

Märkä sukupolvi. *Alkoholipolitiikka* 45 (4): 173–174, 1980.

Tämä nyt julkaistu on väitöstilaisuudessa esitetty johdantoluento.

tanut itse kontrollijärjestelmä. Ja ennen kaikkea on tutkittu alkoholipolitiikan syitä pikemminkin kuin yritetty vakuuttaa ja vakuuttaa muita sen vaikutuksista.

Nämä alkoholitutkimuksen painotukset 1970-luvulla ovat vastanneet yliopistososiologian keskeisiä piirteitä samana aikana. Näistä piirteistä kannattaa tässä mainita historiallisen näkökulman voimakas korostuminen, tähän liittyen kokonaisyhteiskunnallisten selitysten ja taustayhteyksien etsintä, valtiota kohtaan tunnettu kiinnostus sekä kapitalismin erityisluonnetta, varsinkin sen reproduktiologiikkaa koskeneet teoreettiset tutkimusharrastukset.

Alkoholitutkijoiden keskusteluyhteys yliopistososiologisiin kysymyksenasetteluihin on aika ajoin ollut niin kiinteä, että muutaman vuoden takaisissa keskusteluissamme tapasimme pitää alkoholia tutkimuksessa sivuseikkana. Sen tutkimisella ajateltiin silloin voitavan lähinnä *eksemplifioida* yleisiä teorioita.

2. Oma tutkimukseni on ollut osa tätä alkoholitutkijoiden yleissosiologisesti painottunutta keskustelua. En — ainaakaan enää — näe alkoholitutkimuksen yhteyttä kokonaisyhteiskunnallisiin tai yleissosiologisiin teorioihin niiden eksemplifiointina. Mutta silloin kun pyrki myksenä on ymmärtää alkoholin kulutuksen tai alkoholipolitiikan yhteiskunnallisia syitä, on välttämätöntä liittää tutkimus johonkin teoreettiseen kontekstiin. Jos hyvin käy, saattaa tietysti alkoholitutkimus tuottaa tällaisessa kontekstissa toimiessaan tuloksia, joita voi soveltaa muissakin yhteyksissä.

Oman tutkimukseni teoreettinen konteksti on ollut kulutuksen sosiologia. Sitä koskevat monet kulttuuri- ja kapitalismikriittiset pohdiskelut ovat olleet niin sanoakseni tutkimukseni "aatteellisena" taustana.

3. En aio esittää tässä yhteenvetoa tutkimukseni tuloksista. Sen sijaan esitän muutamia siinä soveltamiani teesejä, jotka ovat "aatteellisen" ja teoreettisen taustani kannalta tärkeitä.

1) Alkoholijuomien kulutuksen kasvu

ja siinä tapahtuneet laadulliset muutokset on käsitettävä uusien käyttöarvojen muodostumiseksi.

2) Alkoholijuomien tuotannon kytkeytyminen kapitalistisen talouden yleisiin rakenneongelmiin on kyllä synnyttänyt hyviä edellytyksiä uusien käyttöarvojen muodostumiselle, mutta ei sinänsä selitä alkoholin kulutuksen kasvua.

3) Elinolosuhteiden tuottamia uusia sisältöjä alkoholin käyttöarvoissa on etsittävä ennen muuta alkoholin sosiaalisten merkitysten muutoksista.

4) Elinolosuhteiden muutokset tuottavat alkoholille uusia käyttöarvoja kollektiivisen prosessin kautta, joka ei välttämättä ilmene elinolosuhteiden ja alkoholin käytön korrelaationa yksilötasolla.

4. Nämä teesini korostavat siis alkoholin käytön yhteyttä elinolojen muutokseen, olkoonkin että tuo yhteys on osoitautunut monimutkaisten sosiaalisten prosessien välittämäksi. Nyt on aika kysyä, sisältyykö teeseihini ja niiden nojalla syntyneisiin tuloksiin jokin alkoholipoliittinen kannanotto. Ovatko väitteeni määstä sukupolvesta, moraalivallin murtumisesta ja alkoholin uusista käyttöarvoista alkoholipoliittista jälkiviisautta, alkoholipolitiikan merkityksen tahallista vähättelyä?

Tutkijoiden vastaukset työnsä alkoholipoliittisia implikaatioita sivuaviin kysymyksiin ovat yleensä sikäli epäkiinnostavia, että ne heijastavat usein pikemminkin esittäjänsä alkoholipoliittisia perusenteita kuin tutkimuksen tuloksia. Tärkeämpää on se, onko nuo perusenteet rakennettu itse tutkimuksen sisään ja piilotettu sen käsitteellisiin ja metodologisiin ratkaisuihin.

Alkoholipolitiikan ja alkoholitutkimuksen suhteista samoin kuin yleensäkin sosiologian sovellettavuudesta on vuosikymmenien sivu esitetty aina kullekin ajalle ominaisia näkemyksiä. Tähän ongelmaan en nyt kuitenkaan yleisesti puutu. Sen sijaan haluan kyllä selvästi todeta, että alkoholipoliittista ajopuuteoriaa en ole tutkimuksellani tarjoamassa. On pidettävä mielessä, että historiallinen

selittäminen ja alkoholipolitiikan arvioiminen perustuvat kahteen erilaiseen loogiikkaan. Kun olen tutkimuksessani väittänyt, että 1960-luvun lopun alkoholipoliitikka oli määrän sukupolven toteuttama, alkoholiin kohdistuneen moraalivallin murtumisen tulos, ei tästä pidä päätellä, ettei alkoholipoliittisia vaihtoehtoja olisi lainkaan ollut. Kyllä poliittinen järjestelmämme olisi varmaan sen kestänyt, jos viinahanoja olisi avattu vähän varovaisemmin. Vielä vähemmän voi menneiden tapahtumien historiallinen selittäminen olla perusteena käsitykselle, että alkoholipoliitikka olisi sillä tavoin yhteiskunnallisen kehityksen determinoima, ettei alkoholipolitiikalla vastaisuudessakaan todellista liikkumavaraa olisi.

Edellä sanottu ei ole tarkoitettu yleiseksi arvovapausteeksi. Mutta tutkijan arvovalintoja koskevat kysymykset tulevat tässä tutkimuksessa paljon mielenkiintoisemmin esiin toisessa yhteydessä. Tarkoitin tässä kulutuksen sosiologian kriittistä käyttöarvopuritanismia, joka 1970-luvun keskusteluissa on esiintynyt käyttöarvojen deformaatioteesin muodossa. Onko alkoholi nykykapitalismin metafysiikkaa, kuten Max Horkheimer on sanonut purukumista? Onko alkoholin — tai purukumin — kulutuksen kasvu tulkittavissa sivilisaation rappeutumisilmiöksi?

Olen yhteenvetoartikkelissani ottanut sen kannan, että kulutuksen tutkimus on tavaraoppia, jossa kaikkia tavaroita on pidettävä käyttöarvoina. Väitän, että tämän problematisoiminen etsimällä tavaroitten käyttöarvoista kapitalismin rappeuttavaa polttomerkkiä johtaa moralismiin eikä historiallisiin selityksiin. Missä määrin tämä teoreettinen ratkaisuni sisältää arvovalinnan pahojen tapojen, kerskakulutuksen tai massakulutussyhteiskunnan hyväksi? Sitoudutaanko siinä vuorostaan moralisoimaan alkoholin puolesta? Alkoholin kulutukseen kohdistuessaan nämä kysymykset kuulostavat jostain syystä vähän naiiveilta. Mutta laajemmasta näkökulmasta asia on vakava ja koskee itse asiassa koko suurta kysy-

mystä valistavan kritiikin mahdollisuudesta sosiologisessa tutkimuksessa ylipäätensä. Ajankohtainen tämä ongelma on meillä Suomessa viime aikoina käydyn, elämäntapatutkimusta koskeneen keskustelun takia.

Käyttöarvon deformaatioteesi on ollut kiinteä osa ns. kriittisen pääomalogiikan ohjelmaa. Tämä ohjelma on ollut suuri-suuntaisin ja elegantin niistä projekteista, jotka tähtäsivät vasemmistolaisen kulttuurikritiikin tieteellistämiseen länsimaissa. Uuden Marx-eksegeetiikan tulosten turvin sen oli määrä osoittaa, että käyttöarvojen, tarpeiden, politiikan ja ideologian, sanalla sanoen koko porvarillisen elämäntavan, rappeutuminen oli kapitalismille ominainen ilmiö, ja selitystä siihen oli haettava yleisestä kapitalismiteoriasta. Tuskin kukaan kiistää, että hedelmällisimmän vaiheensa tämä ohjelma on jo sivuuttanut.

Olisi typerää pitää pääomaloogista projektia historiallisena erehdyksenä. Mutta selvää on, että tältä suunnalta ei avaimia kulttuurikritiikin tieteellistämiseen ole löytynyt. Syykin on tunnettu. Kun nykykapitalismia koskevat käsitykset ovat niin yleisiä, että niiden artikuloimiseksi riittää Hegelin ja Locken tarvekäsitteiden vertailu, kuten tänä vuonna ilmestyneessä tanskalaisen pääomalogiikan testamentissa *Kapitalisme, behov og civilisation*, ei ole ihme että nykykapitalismin sivilisaatiokritiikkikin jää sangen abstraktiksi.

Jos siis vastausta valistavan kritiikin tieteellistämisongelmaan ei tätä kautta ole löytynyt, voi tietenkin kysyä, olisiko konkreettisen historiallisen tutkimuksen keinoin mahdollista päästä parempaan tulokseen. Oman työni perusteella rohkenen tähän jotain sanoa.

Olen tutkimuksessani kyllä osoittanut, että osa läntisen Euroopan alkoholiongelma-
masta johtuu sen kyvyttömyydestä hoitaa maatalouskysymyksensä muuten kuin alkoholin tuotantoa, kauppaa ja kulutusta lisäämällä. Pienempiä syitä ovat taloudellisen integraation aiheuttama alkoholin kaupan kasvu ja vähittäis-

kaupan kapitalistisen keskittymisen heikentämät kontrollin mahdollisuudet. Riippuen siitä, miten suureksi kansanterveydelliseksi ongelmaksi alkoholin kulutuksen kasvun katsoo, on näillä perusteilla mahdollista esittää *poliittista* kapitalismikritiikkiä. Mutta alkoholin käyttöarvo- luonteeseen arviointiin ei tätäkään kautta päästä.

Kulutukseen kohdistuvan *kulttuurikrii- tiikin* tieteellistämiseen en siis usko löytäneeni keinoja myöskään historiallisen ja konkreettisen tutkimuksen avulla. Saattaahan olla niin, että alkoholin käytön, samoin kuin monien muiden kulutus- ja ajankäyttötottumusten, arvottava punninta onkin lopulta jätettävä kriittisen filosofisen ja maailmankatsomuksellisen diskurssin aineosaksi.

Toisaalta voi kysyä, miten ajankohtainen ja tärkeä tehtävä tällainen punninta nykyään on. Eikö joka tapauksessa ole verraten pieni paha, että kirjahylly ei ole kirjahylly ei ole kirjahylly ei ole kirjahylly-

ly, eli että ihmiset ilmaisevat kulutuksellaan statusta, roolia ja identiteettiä, kun meitä ehkä uhkaa kulutuksen piirissä todellinenkin vaara, kemiallinen katastrofi lisäaineiden ja ympäristömyrkkyjen muodossa? Sen tutkiminen on kuitenkin ehkä enemmän luonnontieteiden kuin sosiologian tehtävä.

Kulutusta ja elämäntapaa koskevan sosiologisen tutkimuksen kriittistä ja valistavaa vaikutusta onkin ehkä syytä vaihteeksi etsiä käyttöarvo- ja elämäntapakritiikin sijaan kulttuuristen piilomerkitysten historiallisesta rakenneanalyysistä. Jos sitä kautta voi tehdä elämäämme jollakin tavoin ymmärrettävämmäksi, saattaa tällä olla enemmän terapeutista ja emansipatorista vaikutusta kuin konsanaan moraalisisella kulutus- ja elämäntapakritiikillä. Tämä on myös se alue, jolla nimenomaan alkoholitutkimus automaattisesti tuottaa uusia näkökulmia suomalaisen kulttuurin semiotiikkaan yleisemminkin.

English summary

Pekka Sulkunen: Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen (Alcohol consumption and transformation of living conditions after the Second World War)

The Finnish text is the preamble to Sulkunen's academic thesis of the above title. What follows is an abstract of the thesis. The thesis is a summary of a study that purports to acquire a general picture of trends in alcohol consumption and supply of alcoholic beverages in the post-war period, mainly in industrialised capitalist countries. The summary article draws on empirical results that have been described in earlier reports. The first of these described the world trends in alcoholic beverage consumption. The second analysed changes in availability of alcoholic beverages in the EEC countries and the third report is a case study of the decline in abstinence in Finland.

The summary article presents a theoretical framework for an interpretation of the empirical results and attempts at a synthetic view of the developments. The consumption trends show a converging tendency both in the level of overall alcohol consumption and in types of beverages

consumed in different countries. The interpretation of these tendencies is formulated as a study of the formation of new values for alcohol. Improved availability can be shown to be a result of several economic and political determinants that are independent of demand. These economic determinants have been a prerequisite of the formation of new use values for alcohol. The content of these new use values is sought in the changes of living conditions. For this analysis the concept of social meanings of alcohol is necessary. A number of hypotheses are developed on how changes in living conditions could have generated new kinds of use values for alcohol.

The case study on abstinence in Finland, based on a reanalysis of survey data from years 1946–1976, shows that new living conditions are not directly linked to alcohol consumption. The effect has been generation specific so that first younger people in all population categories that could be comparatively distinguished in the different data sets began to use alcohol, whereas the older abstinent population groups followed only gradually. In the discussion this is said to indicate that although new living

conditions have generated new kinds of use values for alcohol, this process has long been held back by normative control that was broken down by upcoming adult generations in the course of the 1960's and early 1970's.

The three reports referred to above are:

Sulkunen, Pekka. Drinking patterns and the level of alcohol consumption: an international overview. In: Gibbins, R. & Israel, Y. & Kalant, H. & Popham, R. & Schmidt, W. & Smart, R. (eds.). Research advances in alcohol and drug problems 3. John Wiley

& Sons. New York 1976. Pp. 223—281

Sulkunen, Pekka. Developments in the availability of alcohol beverages in the EEC countries. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies 121. Helsinki 1978. 93 p. ISBN 951-9191-68-2. ISSN 0356-8113

Sulkunen, Pekka. Abstainers in Finland 1946-1976. A study in social and cultural transition. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies 133. Helsinki 1979. 84 p. ISBN 951-9191-80-1. ISSN 0356-8113.

Alkoholipolitiikka Vol. 45: 262—266, 1980